

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҚИШЛОҚ ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ

НАВОИЙ ВИЛОЯТИДА
2016 ЙИЛДА БАЖАРИЛАДИГАН ИРРИГАЦИЯ ВА
МЕЛИОРАЦИЯ ТАДБИРЛАРИ ҲАМДА КОЛЛЕКТОР
ТАРМОҚЛАРИНИНГ ИШЧИ ҲОЛАТИНИ
ТАЪМИНЛАШ БЎЙИЧА

ТАВСИЯЛАР

ТОШКЕНТ – 2016 й.

Ватанамиз иқтисодиёти устунларидан бири ҳисобланган қишлоқ хўжалиги соҳасида суғориладиган ерлардан барқарор юқори ҳосил олиш мамлакат аҳолиси, шу жумладан унинг асосий қисмини ташкил этувчи қишлоқ аҳолисини юқори турмуш даражасини таъминлашда энг муҳим омиллардан саналади.

Қуруқ иқлим шароитида жойлашган Ўзбекистон шароитида, яъни табиий буғланиш юқори бўлган шароитда ер ости шўр сувларининг интенсив буғланиши тупроқда тузлар тўпланиб ерларни шўрланишига олиб келади. Ушбу ҳолатни олдини олиш учун суғориладиган майдонлардаги ер ости шўр сувларини коллектор тармоқлари орқали четга чиқариб ташлаш тақазо этилади. Бунинг учун мамлакатимизда коллектор тармоқларининг улкан инфратузилмаси яратилган. Ушбу инфратузилмани ишчи ҳолатда сақлаш ва янада ривожлантириш суғориладиган ерлар мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва пировардида қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришини барқарор ривожлантиришга замин яратувчи энг муҳим омиллардан саналади.

Кейинги йилларда Президентимиз И. Каримов ташаббуслари билан ерларни мелиоратив ҳолатини яхшилашга катта эътибор қаратилмоқда. Маълумки, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ишларининг асосини коллектор тизимларини қайта тиклаш, янгиларини қуриш ташкил қилади. Коллектор тармоқларини ишчи ҳолатда сақлаш учун давлат томонидан катта маблағлар ажратилиб, кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда.

2007 йил 29 октябрдаги «Ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-3932-сонли Фармони ҳамда 2008 йил 19 мартдаги “2008-2012 йиллар даврида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш Давлат дастури тўғрисида”ги ПҚ-817-сонли қарорига асосан 2008-2012 йиллар даврида давлат бюджетидан 748,7 млрд. сўмлик мелиоратив тадбирлар амалга оширилди.

Мелиоратив тадбирларни келгусида давом эттириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 19 апрелда “2013-2017 йиллар даврида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини янада яхшилаш ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1958-сонли қарори эълон қилинди.

2013–2017 йиллар даври учун мўлжалланган дастурда мелиоратив тизимларни ривожлантириш ва такомиллаштириш, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга йўналтирилган тадбирларни амалга ошириш кўзда тутилган ва ушбу тадбирларни амалга ошириш учун давлат бюджетидан қарийб 1255 млрд. сўмдан ортиқ маблағ сарфланиши белгиланган.

Давлат томонидан катта маблағлар сарфланиб тикланаётган мелиоратив объектлар, хусусан магистрал ва хўжаликлараро коллекторлар, ёпиқ горизонтал дренажлар, вертикал дренаж қудуқлари, мелиоратив насос станцияларига асраб-авайлаб муносабатда бўлиш қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида банд бўлган ҳар

бир шахсга, айниқса ердан фойдаланувчилар - фермерларга катта масъулият юклайди.

Коллектор тармоқларини ишчи ҳолатини таъминлаш суғориладиган майдонлардаги сув-туз жараёнларини оптимал бошқариш, майдонларнинг маҳсулдорлигини ва коллектор тизимларини иш қобилиятини таъминлаш ҳар бир фермернинг ўз даласи таркибидаги мелиоратив объектлар (дала остидаги ёпик горизонтал дренажлар, дала чегарасидаги очиқ коллекторлар) эксплуатациясини ўзи аъзо бўлган сувдан истеъмолчилари уюшмаси (СИУ) билан ҳамжихатликда тўғри ташкил этишига боғлиқ, коллектор тизимларини эксплуатация қилиш бошқа ҳар қандай муҳандислик иншооти каби ўзига хос ёндашув ва маълум тартиб қоидаларга амал қилишни талаб қилади.

Коллектор тизимларини ишчи ҳолатини таъминлаш учун фермерлар қуйидаги ҳолатларга йўл қўймасликлари лозим:

А. Очиқ коллектор тармоқларида:

- коллекторларни лойқага тўлиши ва сув ўтлари босишига;
- коллекторларда ўзбошимчалик билан ҳовузчалар ва турли тўсиқлар барпо қилинишига;
- коллекторларда уй ҳайвонларини суғориш ва уларнинг кечиб ўтиши учун жойлар яратилишига;
- коллектор қирғоқларнинг чўкиши ва сурилиб тушишига.

Б. Ёпик горизонтал дренаж тармоқлари бўйича:

- дренаж қувурларини лойқага тўлишига;
- дренаж усти полосасининг чўкишига;
- дренаж қудуқлари халқалари орасида тирқишлар пайдо бўлишига;
- дренаж қудуқларининг ер юзасига яқин бўлақларининг бузилишига;
- дренаж қудуқлари қопқоқларининг йўқолишига;
- дренаж қудуқларини лойқага тўлишига;
- дренаж қудуқларига ахлат ташланишига;
- дренажларнинг коллекторга чиқадиган қуюлиш иншоотларини бузилиши ёки тупроқ билан кўмилиб қолишига;
- тупроқ ўзанли суғориш тармоғи, дренажнинг ётиш трассаси устида ёки бевосита унинг яқинида бўлишига.

Коллектор тизимларида юзага келадиган носозликларни ўз вақтида аниқлаш ва бартараф қилиш учун фермер хўжаликлари коллектор тизимлари техник ҳолатини доимий кузатиб боришлари талаб қилинади, бунда асосий эътибор қуйидаги ҳолатларга қаратилиши лозим:

А. Очиқ коллекторлар бўйича:

- коллектор ўзанининг ҳолати:
 - сув оқимининг бор-йўқлиги;
 - коллекторнинг лойқага тўлганлиги, ўт босганлиги;

- ювилган жойлар мавжудлиги, қирғоқларнинг сурилиши ва кўчиши;
- коллекторлар қирғоғи бўйлаб ўтган йўллари ҳолати;
- ер ости босимли сувларининг сизиб чиқиш жойлари;
- дренажларнинг коллекторга қуйилиш иншоотларининг ҳолати;
- далалардан оқава сувлар ташланадиган жойларнинг ҳолати;
- коллекторларда тўсиқларнинг мавжудлиги;
- коллекторлардаги иншоотларнинг ҳолати.

Б. Ёпиқ горизонтал дренаж тармоқлари бўйича:

- дренаж усти полосасининг ҳолати;
- дренаж қудуқлари халқаларининг қўзғалган ва қўзғалмаганлиги, синган синмаганлиги;
- қудуқда лойқа йиғилганлиги, сув оқими ва сув тикилганлигининг мавжудлиги;
- қуйилиш ва сув кириш иншоотларининг ҳолатлари;
- дренаж усти полосаси ва атрофидаги ҳудуднинг чўккан жойлари ва уларнинг сабабларига.

Фермер хўжаликлари ўз ҳудудларидаги коллектор тармоқларини ишчи ҳолатини таъминлаш учун қуйидаги тартиб қоидаларга риоя қилишлари лозим:

- майдонларни суғориш учун ўтказиладиган ўқ ариқлар ёпиқ горизонтал дренаж тармоқлари ўқидан камида 10 метр узоқликда ўтказилиши;
- тупроқ шўрини ювиш ва яхоб суви бериш даланинг ўрта қисмидан бошланиши;
- очик коллекторлар бўйлаб ўқ ариқлар тортиш мумкин эмас ёки орадаги масофа камида 50 метр бўлиши;
- фермер хўжаликлари ҳудудида жойлашган ёпиқ горизонтал дренаж тармоқларини, кузатув қудуқларини лойқадан тозалашлари, суғориш ёки шўр ювиш вақтида уларга сув тушишини олдини олишлари;
- ёпиқ горизонтал дренаж тармоқларининг коллекторга чиқадиган жойларини очик ҳолда бўлишини, яъни сизот сувларини эркин оқиб чиқишини таъминлашлари;
- фермер даласидан коллекторларга оқава сув ташланадиган нуқталар тупроқ эрозиясига қарши мустаҳкамланиши;
- СИУ томонидан ишлаб чиқилган мелиоратив ҳолатни яхшилаш тадбирларини ўз вақтида амалга ошириш;
- СИУ томонидан ташкил этилаётган оммавий тадбирларда (коллекторларни тозалаш хашарлари) фаол қатнашиш;
- СИУ ҳудудидаги фермерлараро коллекторларни тозалаш ҳаражатларини ўз вақтида тўлаш;
- ўзбошимчалик билан коллекторларга дамба-тўсиқлар ўрнатмаслик;
- шўр ювиш ва нам тўплаш ишларини вилоят Гидрогеология-мелиоратив экспедициялари ҳамда СИУ билан келишилган меъёр ва муддатларда ўтказиш;
- суғориш учун олинган сувни тўғридан-тўғри коллекторга ташланишига йўл

қўймаслик.

Суғориш учун олинган сув фермерлар айби билан тўғридан-тўғри коллекторга ташланган ҳолларда, фермерлар жаримага тортилишлари мумкин.

Сувни коллекторга ташланиши оқибатида мелиоратив тармоқ бузилиши содир этилса, мазкур тармоқни тиклаш ҳаражатлари фермер хўжаликларидан ундирилади.

Коллектор тармоқларининг эстетик ҳолатини яхшилаш.

Ирригация ва коллектор тармоқлари ёнбағирларининг чиройли кўриниши, эстетик ҳолати жамиятдаги умумий кайфиятни яхшилашга ҳисса қўшади.

Коллектор тармоқлари эстетикасини яхшилаш ишларининг асосини коллекторлар бўйида ҳосил бўладиган тупроқ уюмларини текислаб, коллектор бўйларига турли экинлар экиб чиройли манзаралар ҳосил қилишдан иборатдир.

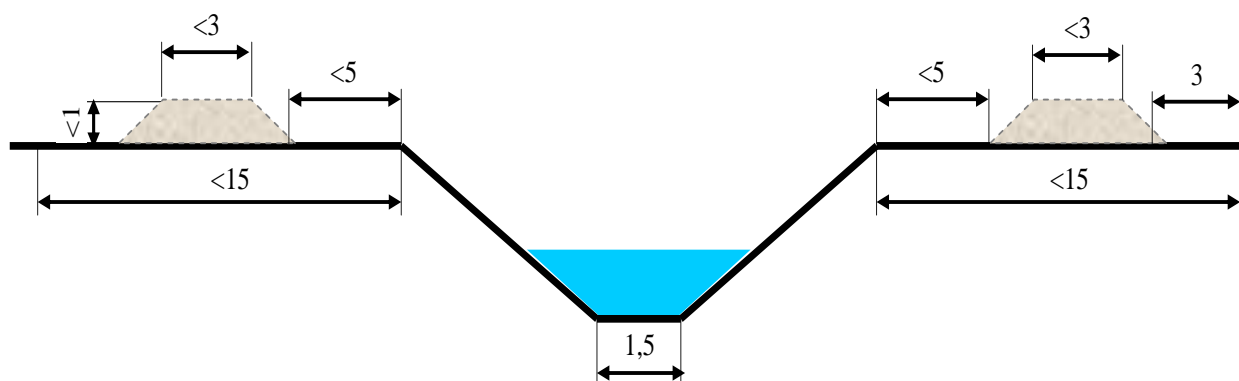
Коллекторларни тозалаш жараёнида юзага келадиган тупроқ уюми тепаликларини текислаш, коллектордан чиқарилган грунтни ювилиб қайта коллекторга тушиши ва қайта ифлосланишдан сақлайди.

Коллектор тармоқлари бўйлаб жойлашган заҳира ерлар мавжуд меъёрий талаблар доирасида турли мақсадлар учун ишлатилиши мумкин. Лекин у ерларни манзаралаштирилиши коллекторларда навбатдаги тозалаш ишларини олиб бориш учун ҳалақит бермайдиган даражада бўлиши лозим.

Бунинг учун коллекторлар бўйида маълум масофадан ўтадиган назорат йўллари ва муҳофаза ҳудуди учун жой қолдирилиши шарт. Ушбу муҳим элементлар чегарасидан ташқарида жойлашган барча ҳудудлар ва уларда тўпланган тупроқ уюмлари текисланиб маданийлаштирилиши лозим. Коллектордан чиқарилаётган тупроқ уюмларини текислаш ишлари коллекторларни тозалаш ишлари доирасида ҳам амалга оширилади. Бироқ коллекторларни узок йиллар давомида кўп марталаб тозаланиши натижасида мамлакатимизнинг айрим ҳудудларидаги коллекторлар бўйларида баланд тупроқ тепаликлари юзага келганки, улар баъзи жойларда археологик харобаларни эслатади ва экин далалари эстетик ҳолатини бузади.

Тупроқ тепаликлари йиғилган ҳудудларда уларни текислаш ва мазкур ҳудудларни маданийлаштириш ишлари олиб борилиши лозим. Бу ишларни амалга оширилишида ердан фойдаланувчилар-фермерлар фаол иштирок этишлари лозим.

Ушбу текисланган тупроқ қатламининг қалинлиги 0,5 метрдан ошмаслиги лозим.

Коллектор ва унинг ёнбошидаги элементларнинг умумий схемаси
(барча ўлчамлар метрда берилган)

Тупроқ уюмларини далалар томонга ёйиб текислаб ташланиши энг мақбул йўл саналади. **Бу ишда фермерлар жонбозлик кўрсатишлари ва уни ўз зиммаларига олишлари лозим.**

Коллектор бўйлари ўзлаштирилиб экин экиш режалаштириладиганда шундай экин турларини танлаш керакки, коллекторни навбатдаги тозалаш ўтказиладиган (коллекторнинг бир томонидан 3 йилдан сўнг, бошқа томонидан 3 йилдан сўнг, **жами 6 йилдан кейин**) давргача етиштириладиган экин тўлиқ вояга етиб улгуриши лозим.

Шўрланмаган ҳудудларда тезда етиладиган терак, тут каби даромад келтирувчи дарахтларни, шўрлиги юқори бўлган ҳудудларда жийда ва тут дарахтлари ҳамда чучукмия (*қизилмия, солодка ёки лакрица*), супурги, оқ жўхори (*қўқон жўхори, сорго*) етиштириш тавсия қилинади. Дарахтлар далани шамолнинг турли таъсирларидан сақлашдаги аҳамияти юқори бўлса чучукмия, супурги ва оқ жўхори ўсимликлари ҳам ўзига хос муҳим иқтисодий аҳамиятга эга.

Чучукмиянинг илдиз қисми кўп халқлар табобатида кенг қўлланилиб келади, у озик-овқат саноати учун ҳам қимматбаҳо хом ашёдир. Уни экиш технологияси тўлиқ ишлаб чиқилган ва одатда уруғидан ёки қаламчаларидан ундирилади. Фақат биринчи йилда суғорилади. Илдизи ривожланган сайин (6 метргача) ўзи учун керакли сувни грунт сувларидан олади. Чучукмиянинг илдизи 5 йилда тўлиқ етилади ва ундан фармацевтика (дори тайёрлаш), озик-овқат (пиво тайёрлаш), енгил саноат (турли бўёқлар тайёрлаш) соҳаларида кенг қўлланилади.

Коллектор ёнбағирларида етиштириш учун тавсия қилинадиган мазкур экинлар ерларнинг мелиоратив ҳолати, экин далаларининг микроиқлими ва энг асосийси коллектор ёнбағирларининг эстетик ҳолатини тубдан яхшилашга имкон яратади.

**2016 йилда Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш
Давлат дастури доирасида бажариладиган мелиоратив объектларни
қуриш ва реконструкция қилиш ишларининг асосий прогноз
КЎРСАТКИЧЛАРИ**

т/р	Лойиҳалар номи	Ўлчов бирлиги	2016 йил прогноз кўрсаткичи	
			қуввати	қиймати
<i>Йилдан йилга ўтувчи объектлар</i>				
1	Қизилтепа ва Навбахор туманида вертикал дренаж қудуқларини реконструкция қилиш	дона	8	656,8
<i>Янгидан бошланувчи объектлар</i>				
2	Конимех туманидаги "Оёқ-Оғитма ташламаси" туманлараро коллекторини реконструкция қилиш	км	12,7	1650,0
3	Қизилтепа ва Кармана туманларида коллектор-дренаж тармоқларини қуриш	км	12,3	790,0
4	Конимех, Навбахор, Кармана ва Қизилтепа туманларида ёпиқ горизонтал дренаж тармоқларини қуриш ва қабул қилувчи коллекторларни реконструкция қилиш, шу жумладан: очик коллектор ёпиқ-ётиқ дренаж тармоғи	км	1,9	120,0
		км	11,0	1100,0
5	Навбахор ва Қизилтепа туманларидаги вертикал дренаж қудуқларни реконструкция қилиш	дона	3	410,0
6	Навбахор туманидаги "Дул-Дул" хўжаликлараро коллектори тизимидаги қувурли ўтиш жойларини реконструкция қилиш	дона	4	750,0
7	Кармана туманидаги "Узумзор" хўжаликлараро коллекторининг ПК 64+60 ҳамда ПК 65+50 даги қувурли ўтиш жойларини қуриш ва реконструкция қилиш	дона	2	700,0
жами:				6176,8
<i>шу жумладан:</i>				
коллекторларни қуриш ва реконструкция қилиш		км	26,9	2560,0
<i>шундан:</i>				
<i>туманлараро коллекторлар</i>		км	12,7	1650,0
<i>хўжаликлараро коллекторлар</i>		км	14,2	910,0
ёпиқ-ётиқ дренаж тармоғини қуриш		км	11,0	1100,0
вертикал дренаж қудуқларни қуриш ва реконструкция қилиш			11	1066,8

**Навоий вилоятида 2016 йилда мелиоратив объектларни таъмирлаш-тиклаш ишлари лойиҳаларининг
Р Ў Й Х А Т И**

№	Лойиҳалар номи	Хизмат кўрсатадиган туман номи	Лойиҳанинг умумий кўрсаткичлари		Шу жумладан 2016 йил кўрсаткичлари								Мелиоратив ҳолати барқарорлиги таъминландиган майдон, га
					лоyiҳанинг дастлабки лимити, (млн.сўм)	таъмирланадиган (тозаланадиган) ва тикланадиган							
						коллектор-дренаж тармоқлари узунлиги, км		Ўпиқ-ётиқ дренаж тармоқлар узунлиги (км)	иншоотлар сони, дона				
						жами	хўжаликлараро		кувурли ўтиш жойлари	сув ўлчаш иншоотлари	Вертикал дренаж қудулари	кузатув тармоқлари	
млн.сўм	км												
	Йилдан йилга ўтувчи лойиҳалар												
1	"Ноғорақўл" коллекторлар тизимини таъмирлаш-тиклаш	Хатирчи	887,2	83,2	218,0	24,8	24,8						445
	Жами:		887,2	83,2	218,0	24,8	24,8						445
	Янгидан бошланадиган лойиҳалар												
2	"Юлдуз" коллекторлар тизимини таъмирлаш-тиклаш	Қизилтепа	935,7	58,2	864,6	58,2	58,2		5			5	1375
3	"БК-3" коллекторлар тизимини таъмирлаш-тиклаш	Кармана	839,7	103,9	750,8	103,9	103,9		5				1625
4	"Ҳазора" коллекторлар тизимини таъмирлаш-тиклаш	Кармана	597,9	73,5	533,4	73,5	73,5		3				1420
5	"Конимех" коллекторлар тизимини таъмирлаш-тиклаш	Конимех	597,9	23,4	298,8	23,4	23,4						392
6	"Ғамхўр" ҳамда Ўртачўл массивидаги "2-1-Д" коллектор тизимларини таъмирлаш-тиклаш	Қизилтепа	960,1	68,7	869,9	68,7	68,7		18				1272
7	"Дул-Дул" ва "Шабода" коллекторлар тизимини таъмирлаш-тиклаш	Навбахор	1007,9	99,6	910,6	99,6	99,6		10				1732

№	Лойиҳалар номи	Хизмат кўрсатдиган туман номи	Лойиҳанинг умумий кўрсаткичлари		Шу жумладан 2016 йил кўрсаткичлари								Мелиоратив ҳолати барқарорлиги таъминландиган майдон, га	
					таъмирландиган (тозаландиган) ва тикландиган									
			млн.сўм	км	лоийҳанинг дастлабки лимити, (млн.сўм)	коллектор-дренаж тармоқлари узунлиги, км		Ёпиқ-ётик дренаж тармоқлар узунлиги (км)	иншоотлар сони, дона					
						жами	хўжаликлараро		кувурли ўтиш жойлари	сув ўлчаш иншоотлари	Вертикал дренаж кудулари	кузатув тармоқлари		
8	"Дўстлик" коллекторлар тизимини таъмирлаш-тиклаш	Хатирчи	336,7	39,0	296,5	39,0	39,0			5	1		1	646
9	Навбахор ва Қизилтепа туманларида мелиоратив тик кудуқларни таъмирлаш-тиклаш		609,0	15 дона	569,4							15		144
	Жами:		5884,8	466,4	5094,1	466,4	466,4			46	1	15	6	8606
	Келаси йил лойиҳаларига				57,0									
	Кредитор қарздорлик				230,8									
	Хаммаси:		6772,0	549,6	5600,0	491,2	491,2			46	1	15	6	9051

2016 йилда Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармасини ҳисобидан "Ўзмелиомашлизинг" ДЛК орқали лизинг асосида ҳарид қилинадиган мелиоратив техника, машина ва механизмлар

№	Мелиоратив техника, машина ва механизмлар	Мелиоратив техника, машина ва механизмлар сони
1	Гидравлик экскаватор	2
2	Автосамосвал	1
	Жами:	3

**2016 йилда давлат бюджети маблағлари ҳисобидан
Навоий вилоятидаги ирригация объектларида бажариладиган
қурилиш ва реконструкция ишлари бўйича кўрсаткичлар**

№	Объектлар номи ва манзили	Бирлиги	Қуввати	ҳажми (млн.сўм)	
				Капитал қўйилма	Қурилиш монтаж ишлари
	йилдан йилга ўтувчи				
1	Ўртачўл ва Маликчўл массивидаги лоток тармоқларини реконструкция қилиш	лоток, км; канал, км	17,8 10,3	2 000,0	1 964,6
2	Хатирчи туманидаги "Гулистон насос станциясини" реконструкция қилиш			918,3	885,7
	насос станция, м3/сек		0,8		
	трубопровод, км		1,2		
	янгидан бошланувчи				
3	Қизилтепа туманидаги Навоий насос станциясига сув олиб боровчи канални реконструкция қилиш ва сув тўсовчи иншоотни қайта қуриш	канал, км; ГТИ, дона	1,3 2,0	1 250,0	1 230,2
4	Хатирчи туманидаги А.Ёрлақабов массиви фермер хўжалиқларининг суғориш тармоқларини реконструкция қилиш	канал, км	12,5	1 250,0	1 225,0
5	Конимех тумани "Ўнг қирғоқ каналидан Конимех каналига сув ташламаси қуриш"			1 173,7	1 155,8
	Жами:			6 591,9	6 461,3